Klinik Siber Psikolojiden Adli Siber Psikolojiye: Siber Travma ve Siber Reviktimizasyon

From Clinical Cyber Psychology to Forensic Cyber Psychology: Cyber Trauma and Cyber Revictimization

Erdinç ÖZTÜRK[a],
Görkem DERİN[a]

[a]İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE

Yazışma Adresi/*Correspondence:*
Erdinç ÖZTÜRK
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE
erdincerdinc@hotmail.com

ÖZET Teknolojinin gelişmesi ile dijital araçlar gündelik ve sosyal hayatımızın önemli bir parçası olmaya başlamıştır. Psikolojinin yeni ancak giderek önemi artan bir alt alanı olarak ortaya çıkan siber psikoloji; ana akım psikolojinin yanı sıra klinik psikoloji, kriminoloji, felsefe, sosyoloji, medya, iletişim ve güvenlik gibi diğer alanlarla birlikte disiplinler arası çalışmalar yürütmektedir. Siber psikoloji, dijital teknolojiler ile internetin, insanlar ve toplumlar üzerindeki etkilerini araştıran bir disiplindir. Siber psikoloji bireylerin çevrimiçi ortamda birbirleriyle olan etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin çevrimdışı alan dışındaki hayatlarını hangi düzeyde etkileyebileceğini açıklamak için ana akım psikolojideki teorileri kullanmakta ve ortak çalıştıkları diğer disiplinlerle yeni teoriler üretmektedir. Bu teoriler ışığında bireysel, sosyal ve kültürel dönüşümlere dair yeni bir "siber kimlik" ve "siber toplum" tanımları yapılmaktadır. Klinik siber psikoloji, çevrimiçi ve çevrimdışı hayata sahip bireylerin ruhsal entegrasyonuna yönelik çalışmalar yürütmektedir. Öztürk & Çalıcı tarafından önerilen yeni bir kavram olan "Siber Dissosiyasyon"un, klinik ve adli siber psikolojinin çalışacağı en önemli alt alanlardan birisi olacağı ön görülmektedir. Siber dissosiyasyon, sosyal medya araçlarının yaygınlaşması ve aktüel yaşamın insanları siber ortamda siber kimlikler yaratmak zorunda bıraktırması nedeniyle bireylerin çevrimdışı ve çevrimiçi hayatlarının entegrasyonunu sağlamak amacıyla başlangıç aşamasında bir savunma olarak ortaya çıkmakta ve ilerleyen süreçte bireylerin ruhsal yapısında bir ikileşme yaratmaktadır. Çalışmalarını disiplinler arası yürüten siber psikolojinin alt alanları klinik siber psikolojiden adli siber psikolojiye kadar uzanmaktadır. Bunlar arasında en çok çalışılan alanlar; çevrimiçi ilişkiler, çevrimiçi flörtleşme, çevrimiçi suçlar, siber viktimizasyon, siber reviktimizasyon, siber zorbalık ve siber tacizdir. Siber psikoloji kapsamında disiplinler arası çalışmalar yürütülmesi, sınırsız bir uzam olan ve günden güne değişim ve dönüşüm gösteren siber uzaydaki etkileşimlerin ve bu ortamda gerçekleştirilen her türlü eylemin tanımlanması, kontrol edilebilmesi, gerçekleştirilebilecek etkin müdahale/önleme programlarının ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini sağlamak adına klinik ve adli siber psikoloji alanlarında çalışan profesyonellere önemli görevler düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siber psikoloji; siber travma; siber reviktimizasyon

ABSTRACT With the development of technology, digital tools have become an important part of our current lives. Cyber psychology, which emerged as a new but increasingly important sub-field of psychology; in addition to mainstream psychology, conducts interdisciplinary studies with other fields such as clinical psychology, criminology, philosophy, sociology, media, communication and security. Cyber psychology is a discipline that explores the impact of digital technologies and the internet on people and communities. Cyber psychology uses theories in mainstream psychology and explains new interactions with other disciplines to explain how individuals interact with each other online and to what extent these interactions can affect their lives outside the offline area. In the light of these theories, a new definition of "cyber self" and "cyber society " including individual, social and cultural transformations are made. Clinical cyber psychology conducts studies for the psychological integration of individuals with online and offline life. Cyber dissociation produced by Öztürk & Çalıcı, a new concept, is predicted to be one of the most important subfields where clinical and forensic cyber psychology will work. Cyber dissociation emerges as a defense in the initial stage in order to ensure the integration of individuals' offline and online lives due to the widespread use of social media tools and the fact that the current life forces people to create cyber selfs in the cyber environment and creates a duality in the psychological structure of the individuals in the process. The subfields of cyber psychology, which conducts interdisciplinary studies, range from clinical cyber psychology to forensic cyber psychology. Most studied areas in cyber psychology are; online relationships, online dating, online crimes, cyber victimization, cyber revictimization, cyber bullying and cyber harassment. Conducting interdisciplinary studies within the scope of cyber psychology, identification and control of interactions in cyber space, which is an unlimited space and changing and transforming from day to day, and all kinds of actions taken in this environment, effective intervention/prevention programs and legal arrangements should be done. Professionals working in the fields of clinical and forensic cyber psychology have important duties.

Keywords: Cyber psychology; cyber trauma; cyber revictimization

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:
Öztürk E, Derin G. Klinik siber psikolojiden adli siber psikolojiye: Siber travma ve siber reviktimizasyon. Öztürk E, editör. Siber Psikoloji. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.14-24.

SİBER PSİKOLOJİ VE TEMEL ALANLARI

Dijital teknolojiler, günlük hayatımızda önemli bir role sahip olmakta ve gelecekte de bu rolünün giderecek artacağı ön görülmektedir. Son yıllarda, büyük oranda uluslararası düzeyde olduğu gibi ülkemizde de dijital teknolojiler ile yakın ilişkili olan siber psikoloji alanındaki çalışmalara olan akademik ilgi artarak devam etmekte ve bu alan bilim insanları tarafından çalışılan odak konulardan biri haline gelmektedir. Siber psikoloji, internet kullanımının olduğu telefonlardan çevrimiçi banka işlemlerinin yapıldığı bir takım dijital platformlara kadar oldukça geniş bir alanda çalışmalarını yürütmektedir. İnsanların ve grupların interneti nasıl ve neden kullandıkları siber psikolojinin ana odak noktasıdır. Siber psikoloji; temel olarak dijital teknolojilerin, toplumların ve bireylerin birbirleriyle olan etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin psikolojik boyutlarını çalışmaktadır. Whitty & Young siber psikolojiyi, siber uzayda gerçekleşen bu etkileşimi ve bu etkileşimin siber uzay dışındaki çevrimdışı hayata olan etkilerini çeşitli psikolojik teori ve yaklaşımlarla açıklamaktadır.[1] Attrill ise siber psikolojiyi; teknolojinin herhangi bir formu ile insan etkileşiminin çevrimiçi ve çevrimiçi dünyaların her ikisine de etki eden davranışsal sonuçları, motivasyonları ve psikolojik süreçleri olarak tanımlamıştır.[2]

Uygulamalı psikolojinin bir alt dalı kabul edilen "siber psikoloji", başta internet kullanıcıları olmak üzere diğer teknoloji ve bilgisayar kullanıcıları ile olan etkileşimimizi, davranışlarımızın ve ruh halimizin teknolojiden nasıl etkilendiğini araştıran bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Tanımda da belirtildiği üzere cep telefonları, diğer mobil cihazlar, oyun konsolları, sanal gerçeklik ve yapay zekâ gibi pek çok konunun ele alındığı siber psikoloji çalışmaları, sıklıkla internet ve insan davranışı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan son zamanlarda alanda yayımlanan akademik araştırmalar ve periyodik dergilerin git gide spesifik olarak farklı temalara yoğunlaştığı, bu durumun bir sonucu olarak da adli siber psikoloji ve klinik siber psikoloji başta olmak üzere yeni çalışma alanlarının ortaya çıktığı görülmektedir.[3]

Siber psikoloji, adli siber psikoloji ve klinik siber psikoloji olmak üzere iki temel alana ayrılmakta ve yine siber psikoloji, bu iki temel alan birbiriyle yakın ilişki halinde ve yine birbirini destekleyerek gelişim göstermeye devam etmektedir. Psikoloji, hukuk, felsefe ve sosyoloji başta olmak üzere birçok disiplinle işbirliği halinde işlev gösteren siber psikoloji klinik psikoloji temelinde ve adli psikolojik yaklaşımlarla aslında klinik adli psikolojinin akademik yükselişine hızlı adımlarla hizmet etmektedir. Bu nedenle siber psikoloji alanında hem klinik hem de teorik araştırmalar yapan bilim insanlarının hem klinik psikoloji hem de adli psikoloji uzmanlıklarının ve mesleki tecrübelerinin olması oldukça önem kazanmaktadır. Aşağıda klinik siber psikoloji ve adli siber psikolojini tanımları yapılacaktır.

Klinik siber psikolojinin ortaya çıkışında dijital teknolojilerin ve özellikle internetin önemi oldukça fazladır. İnsanların internette geçirdikleri zaman arttıkça internete bağlı olarak çeşitli sorunlar da oluşmaya başlamıştır. Bu sorunların başında Amerikan Psikiyatri Birliği'nin DSM 5'de kabul ettiği "İnternet Kullanım Bozıkluğu" gelmektedir. Aynı zamanda "internet bağımlılığı" olarak da bilinen internet kullanım bozukluğu, siber uzayda ortaya çıkan başka sorunlara/bağımlılıklara da yol açmaktadır. Bunlar arasında; kompulsif internette gezinme, çevrimiçi oyun bağımlılığı ve "siberkondria (cyberchondria)" olarak ifade edilen, bireyin kendi sağlık durumunun tanısını belirleme amaçlı internette kompulsif araştırmalarda bulunması yer almaktadır. Klinik siber psikoloji kapsamında gelişen teknolojik imkânlar ve araçlarla birlikte çevrimiçi psikolojik terapiler de yapılmaya başlanmıştır. Bu terapilerin; randevu zamanını ayarlamada kolaylık sağlama ve danışanların, terapistlerin ofislerine gitmelerine gerek kalmaması gibi olumlu yönleri varken, sözel olmayan işaretlerin takip edilememesi ve çevrimiçi ortamdaki güvenlik sorunları da olumsuz yönlerini oluşturmaktadır (Şekil 1).

Adli psikoloji, siber suçların aydınlatılması ve psikolojik dinamiklerinin belirlenmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Adli siber psikoloji ise; siber suçların ve siber kriminal eylemlerin psikolojik karakteristiklerini kriminoloji ve psikoloji teorilerle açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin; sosyal öğrenme teorisi ve azalan öz kontrol becerileri, dijital korsanlığın açıklanmasında kullanılmaktadır. Adli siber psikoloji, siber suçların faillerinin psikolojik özelliklerinin belirlenmesinde klinik siber psikoloji ile eş zamanlı çalışmalar yürütmektedir (Şekil 1).

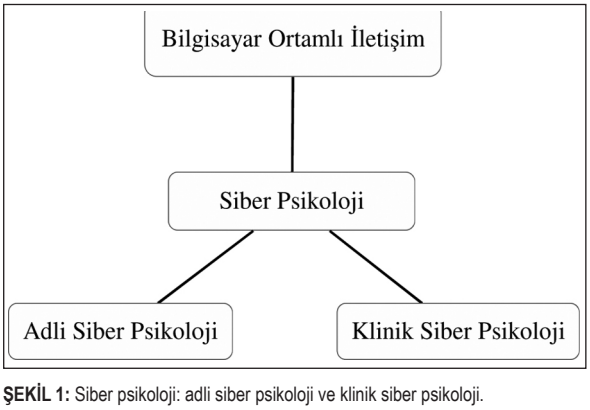

ŞEKİL 1: Siber psikoloji: adli siber psikoloji ve klinik siber psikoloji.

İnternetin ve dijital teknolojilerin artarak kullanımı sonrasında, insanların hayatında önemli bir yer edinmeye başlayan dijital iletişim, stresle mücadele edebilmek ve stresi yönetmelerine destek olması amacıyla insanlarla tanışma imkanı sağlayan bir kaynak ve bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Siber uzayda bazı insanlar düşüncelerini ve duygularını yüz yüze iletişime göre daha rahat ifade edebilmektedir. Bu rahat ifade edilebilen paylaşım şekli ile birlikte her yaştan insan bu siber uzayı ve dijital iletişimi kullanır hale gelmiştir. Dijital teknolojiler, fotoğrafları yüklemekten, kitaplara ulaşabilme, arkadaş edinebilme, sinema ve gezilecek yerler hakkında bilgi alışverişinde bulunabilmeye kadar oldukça geniş bir ağ sunmaktadır. Ayrıca bu kapsamda internet, çevrimiçi alışveriş yapabilmek ya da çevrimiçi bilet almak gibi gündelik hayatı daha kolaylaştıran ve esnek hale getiren çeşitli fırsatlar sunmaktadır.[4]

Daha önce ifade edildiği üzere gelişen dijital teknolojiler ve internet, gündelik hayatımızın temel bir parçası olmasıyla birlikte siber psikolojinin çalışma alanları oldukça çok eksenli bir uygulama süreci içerisine girmiştir. Siber psikoloji tarafından en çok çalışılan alanlar; siber kimlik, çevrimiçi ilişkiler, teknolojinin çocuklar ve gençler tarafından maladaptif kullanımı (siber zorbalık, siber viktimizasyon, siber taciz gibi), çevrimiçi eğitim, çevrimiçi eğlence ve boş vakit faaliyetleri, çevrimiçi kumar ve oyunlar, çevrimiçi suçlar (dolandırma, sahtecilik, yasadışı karşıdan indirmeler, siber taciz, nefret suçları, siber savaş) ve çevrimiçi flört ve çevrimiçi cinsel faaliyet (online sexual activity)'dir.[1] Aşağıdaki bölümde siber psikolojinin çalışma alanları ve Öztürk tarafından önerilen klinik siber psikoloji temelinde siber dissosiyasyon ve siber dissosiyasyon ile yakından ilişkili olan ve bu yazıda "siber travma" ve "siber reviktimizasyon" olarak tanımlanan yeni kavramlar ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

SİBER PSİKOLOJİ EKSENİNDE ÇEVRİMİÇİ İLİŞKİLER

Bir çevrimiçi ilişki yöntemi olarak da kullanılan internet, sosyal bir etkileşim alanı olarak tasarlanmamasına rağmen, kullanıcılar açısından sosyal paylaşım amacıyla kullanılması çok zaman almamıştır. Hatta günümüzde internet ortamı büyük oranda dijital iletişim olarak kullanılmaya doğru bir yönelim göstermektedir. Dijital iletişimlerin (çevrimiçi) bazı dezavantajları olabilse de son dönemde farklılaşan ve gelişim gösteren bu çevrimiçi ortamdaki ilişkilerimiz, çevrimdışı (yüz yüze) ilişkilerimiz gibi sağlıklı düzeyde olabilmesine imkan sağlamaya devam etmektedir. Bilimin çevrimiçi ilişkilere yönelik akademik ilgisinin artmasıyla bu alanda çeşitli teoriler oluşmaya başlamıştır.[1] Çevrimdışı/geleneksel ilişkileri açıklayan en önemli iki teori, "Sosyal Evrimsel Teori" ve "Sosyal Nüfuz Etme Teorisi"dir.[5-7]

Çevrimiçi ilişkilerin duygusal ve cinsel psikodinamiklerine odaklanan sosyal evrimsel teorisi, doğal seçilim yoluyla insanların belirli özellikleri ve duygusal tepkileri üst soylarından miras aldığını iddia etmektedir. Bu teoriye göre kadınlar daha çok, kendisinden çocuk sahibi olabilecek erkekleri çekici bulmaktayken, erkekler ise kadınlarda doğurganlığa işaret eden sembolleri çekici bulmaktadır.[5] Dawson ve McIntosh bu teoriyi kullanarak yaptıkları çalışmada, çevrimiçi reklamlarda; erkeklere yönelik ekonomik zenginliğe vurgu yapıldığını, kadınlarda ise fiziksel görünüşün ve çekiciliğin ön plana çıkarıldığını belirlemişlerdir. Sosyal evrimsel teoriyi doğrulayacak ölçüde yapılan bir diğer çevrimiçi ilişki çalışmasında, kadınların fiziksel çekiciliklerini ön plana çıkaracak profil oluşturmaya oldukça fazla zaman ayırdıkları tespit edilmiştir.[8] Aynı kapsamda yapılan benzer çalışmalarda ise kadınların erkeklere göre; görünüşleri ile ilgili daha fazla yalan söyledikleri ve zamanı geçmiş (güncel olmayan) fotoğrafları kullandıkları bulunmuşken, erkeklerin ise kadınlara kıyasla sosyal statüleri hakkında daha fazla yalan söyledikleri ya da statülerini abarttıkları ortaya çıkmıştır.[9,10]

Çevrimiçi ilişkilerdeki zaman kavramına odaklanan sosyal nüfuz etme teorisine göre ise ilişkiler zamanla birbirine daha fazla yakınlaşma eğilimi gösterebilmektedir. İnsanlar, yeni tanıştıkları insanlara zamanla kendilerini açma ve o kişi veya kişilerle paylaşımda bulunma eğilimi gösterirler. Bu teoriye göre kişi, süreç içerisinde kendini daha güvenli hisseder ve diğer kişiye duygusal olarak aktarımda bulunmaya başlar.[6,7] Siber uzaydaki çevrimiçi ilişkilerle ilgili olarak ise Joinson, insanların yüz yüze etkileşime kıyasla çevrimiçi ortamda daha hızlı bir şekilde kendilerini rahat hissetiklerini ve iletişimi başlattıklarını ifade etmektedir.[11] Sosyal nüfuz etme teorisi çevrimiçi ilişkileri optimal düzeyde izah edebilmektedir. Ancak çevrimiçi flört sitelerindeki etkileşimi açıklamak için bu teori kendi başına yeterli değildir.

Siber psikolojideki çevrimiçi ilişkileri ve anonimiteyi açıklayan en iyi teorilerden biri "çevrimiçi disinhibisyon etkisi"dir. Bu etki, insanların siber uzayda geleneksel etkileşime kıyasla davranışlarını daha rahat sergileyebilmeleri ve kendilerini engellemeden daha rahat açmaları olarak tanımlanmaktadır. Suler, çevrimiçi disinhibisyon etkisinin iki uçlu bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Suler'e göre bazı insanlar duygularını, korkularını ve arzularını saklarken, bazıları ise cömertlik ve kibarlık gibi her zaman açığa

çıkmayan davranışları (iyi huylu disinhibisyon) siber ortamda göstermektedir.[12] Barak, Boniel-Nissim ve Suler, disinhibisyon etkisinin çevrimiçi gruplarda daha fazla ortaya çıktığını ve bu durumun çevrimiçi ortamdaki öz güvenin artmasına ve duyguların daha rahat ifade edilmesine destek olduğunu ifade etmektedir.[13] Siber uzayda insanlar arası ilişkiler, yüz yüze ilişkilere göre çok daha yakın ve daha yoğun (hyperpersonal) düzeyde gerçekleşmektedir. Aynı zamanda bu alanda yapılan çalışmalarda, çevrimiçi görsel ilişkiler (görüntülü konuşma ve/veya görüntülü mesajlaşma) ile görsel olmayan çevrimiçi ilişkiler arasında fark bulunmuş olup, çevrimiçi görsel ilişkilerde kendilerine dair bilgi paylaşımında tutarlılığın arttığı ve sorunların bu platformda daha rahat çözülüp, bireylerin ilişkilerindeki kişileri daha rahat affettikleri bulunmuştur.[1]

DİJİTAL BİR İLETİŞİM OLARAK ÇEVRİMİÇİ FLÖRTLEŞME VE PSİKOLOJİK DİNAMİKLERİ

Dijital iletişimin temel unsurlarından biri olan çevrimiçi flörtleşme, 1980'lerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüzde ise çevrimiçi flört, çevrimdışı flörte alternatif ya da ek olarak kullanılmaya ve popüleritesini artırmaya devam etmektedir. Bireyler bu çevrimiçi flörtleşme sağlayan internet sitelerinde kendilerini tanıttıkları bir profil yaratıp, bu profile fotoğraflarını, sesli ya da sessiz videolarını koyabilmektedir. Bu platformlarda yapay zeka teknolojisi özellikle son on yılda kullanılmaya başlanmış ve yapay zeka ile bireyler ilgi alanlarına yönelik kişilerle tanışma fırsatı elde edebilmektedir. Hatta internet ortamında tanıştıktan sonra kişiler yüz yüze görüşmek için randevulaşabilmektedir.[10]

Çevrimiçi flörtleşme siteleri ile ilgili ilk çalışmalar, daha çok "utangaç" insanların kendilerine partner bulmaları için bu flört siteleri kullandıklarını ortaya çıkarmıştır.[14] Çevrimiçi flört sitelerini kullanan insanlar çeşitli kişilik testlerini çözerek, kendilerini ve ilgi alanlarını daha iyi tanımlayıp, "ideal" partneri bulmak için çeşitli yöntemler denemeye başlamıştır. Çevrimçi flört sitelerinin kullanımı arttıkça, siteler spesifikleşmeye başlamıştır. Örneğin; veganlar, mahkumlar, vejetaryenler, Hristiyanlar ve Yahudiler gibi çeşitli gruplardan insanlar bu platfromlarda kendi grupları arasından partnerle duygusal etkileşime girebilmektedir.[1]

Çevrimiçi flörtün psikolojik karakteristikleri kapsamında yapılan ilk çalışmalar daha önce de ifade edildiği üzere çevrimiçi flörtleşen insanların genellikle "utangaç" olduklarını ortaya çıkarmışken, son çalışmalar ise artık bu sitelerde flörtleşen insanların çoğunun utangaç insanlar olmadıklarını göstermektedir. Çevrimiçi flörtleşmenin dinamiklerinin zamanla değiştiği ve dönüşüm gösterdiği görülmektedir. Bu kapsamda çevrimiçi flörtü açıklamaya yönelik literatürde iki hakim hipotez yer almaktadır. Bunlar; sosyal telafi hipotezi (social compensation hypothesis) ve zenginler daha da zenginleşiyor hipotezi (rich-get-richer hypothesis)'dir.[1]

Sosyal telafi hipotezi, yüksek düzeyde flörtleşen insanların, sosyal kaygılarının yüksek ve sosyal yeterliliği düşük olan kişiler (genellikle daha geleneksel yüz yüze ilişkilerde ilişki kurmakta zorluk çekme) olduğunu ve bu kişilerin çevrimdışı ortamda karşılaştıkları sorunları telafi etmek için çevrimiçi flörtleşmeyi tercih ettiklerini ileri sürmektedir. Bu hipoteze zıt olarak zenginleşen daha da zenginleşir hipotezine göre ise; düşük sosyal anksiyete ve yüksek sosyal yeterlilikteki insanların çevrimiçi flörtleşmeyi daha fazla tercih ettiklerini iddia etmektedir. Bu hipoteze göre, flörtleşme ve sosyal becerileri yüksek olan insanlar becerilerini internet ortamındaki flörte de transfer ederek daha kendilerini yetkin hale gelmektedir.[1]

Çevrimiçi flört ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; McKenna ve ark. sosyal anksiyetesi yüksek insanların kendi "gerçeklik/doğrularını" çevrimiçi ortamda daha rahat ortaya çıkartabildiklerini ve internette tanıştıkları insanlarla başarılı bir romantik ilişki geliştirebildiklerini bulmuştur.[15] Poley ve Luo ise, anksiyeteleri yüksek ve sosyal becerileri düşük olan insanların çevrimiçi flörtün yanı sıra yüz yüze flörtü de oldukça fazla kullandıklarını ifade etmektedir.[16] Flörtleşme, sürekli değişen ve dönüşen mobil bir psikolojik zemine sahiptir. Çevrimiçi flörtleşen insanların tutumlarındaki tutarsızlıkları ve gelecekte de bu flört yaklaşımlarının değişme potansiyelinin olduğu hem aktüel hayatta ve hem de akademik araştırmalar tarafından ihmal edilmemelidir.[1]

GELİŞEN VE DEĞİŞEN TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN MALADAPTİF KULLANIMI: SİBER ZORBALIK VE SİBER TACİZ

Çocuklar ve gençler, dijital iletişim adına yetişkinlere göre dijital teknolojileri daha farklı deneyimleme ve anlama yollarını bulabilmektedir. Yetişkinlere kıyasla çocukların hayatında dijital teknolojiler (eğitim, arkadaş edinme, kendi kimlikleri ile ilgili bilgi sahibi olabilme vb.) çok daha fazla yer edinmekte ve özellikle çocuklar dijital teknolojilerin sağladığı imkanlarla büyümektedir. Bu noktada dijital teknolojiler (özellikle internet) hem bireysel gelişime katkı sağladığı gibi hem de içinde potansiyel riskler barındırmaktadır. Dijital teknoloji, biyopsikososyal gelişimleri

devam eden çocuklar ve gençlerin; iletişimlerinde, kimliklerinin oluşumu ve dönüşümünde önemli bir belirleyici faktördür.[1]

2011'de yapılan Oxford Internet Anketi araştırması, çocuk ve gençlerin, yetişkinlere göre daha fazla interneti kullandığını ve en çok 14-17 yaş arasındaki çocukların internette zaman geçirdiğini ortaya çıkmıştır.[17] Birleşik Krallık'da 2005 yılında yapılan bir araştırma sonucunda, çocukların ve gençlerin %98'inin internet kullandığı belirlenmiştir.[18] Dijital teknolojilerin çocuklar ve genç bireyler için zararlı mı yoksa destekleyici mi olduğuna yönelik birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Çocuk ve gençlerimize günümüz dijital teknolojilerden kontrollü ve yaşına uygun bir şekilde yararlanmayı öğretmek en temel görevlerimizden biridir. Livingstone, çocukların bilişsel ve sosyal gelişmeleri devam ettiği için internet ile ilişkili olası zararları yönetme konusunda kırılgan ve zayıf olduğunu ifade etmektedir.[19] Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi, çocuğa dışarıdan ve çevrimiçi uzaydan gelebilecek tehdit ve travmalara karşı koruyucu bir çevresel faktörün eksikliği ya da yokluğudur.

Çocuklar ve gençlerin, ditijal teknolojilerin kullanımı sonucunda ortaya çıkabilecek potansiyel risklerin yanı sıra potansiyel fırsatlar da bulunmaktadır. Ditijal teknolojilerin kullanımı sonucunda; evrensel bilgiye erişim, eğitim kaynaklarına erişim, sosyal ağları geliştirme, kariyer gelişimi, yaratıcı içerikler düzenleyebilme ve kimliğin mahremiyetini sağlayabilme potansiyel imkanlara verilebilecek örnekler iken; pedofili kurbanı olma, cinsel istismar, nefret söylemleri, siber zorbalık/siber taciz, dolandırılma ve yasadışı eylemlere maruz kalma ise potansiyel risklere verilebilecek örneklerdir (Tablo 1). Potansiyel risklerin ortaya çıkmasını önlemek adına ailenin ve yakın çevrenin çocuk veya genç üzerinde tutumu, optimal düzeydeki yönlendirmesi ve doğru çocuk yetiştirme stillerini kullanması, dışarıdan gelecek olası tehditlerin önüne geçebilmek adına oldukça önemlidir. Öztürk, tarafından önerilen "Doğal ve Rehber Ebeveynlik Stili"nin aileler ve bakım verenler tarafından kullanılması çocuğun ruh sağlığının optimal düzeyde gelişmesi ve dışarıdan gelebilecek çevrimdışı ve çevrimiçi (siber) travmalar karşısında kendisini koruyabilmesine destek olmaktadır.[20] 'Doğal ve Rehber Ebeveynlik Stili' ilerleyen bölümlerde yeniden detaylıca ele alınacaktır.

TABLO 1: Çocuklar ve genç bireylerin internet kullanımı sonucunda oluşan potansiyel riskler ve imkanlar.[18]

Potansiyel Imkanlar	Potansiyel Riskler
Evrensel bilgiye erişim	Pedofili kurbanı olma
Eğitim kaynaklarına erişim	Cinsel istismar
Sosyal ağ geliştirme	Diğer zarar verici olaylara eylemler
Yaratıcı içerik düzenleyebilme	Irkçı/nefret söylemi ve eylemleri
Politik katılım sağlayabilme	Gizli/yasaklı ticaret ve tanıtımlar
Kimlik ifadesindeki mahremiyet	Önyargılı bilgi ve yanlış bilgilendirme
Toplumsal etkinliği kolaylaştırma	Kişisel bilgilerin istismarı
Teknoloji okuryazarlığı ve uzmanlığı	Siber zorbalık/taciz
Kariyer gelişimi	Kumar, kimlik hırsızlığı, dolandırılma
Kişisel (sağlık/eğitim vb.) konularda öneriler	Kendine zarar verme
Uzmanlık grupları ve hayran grupları	Mahremiyetin istismarı/işgali
Uzaktaki kişilerle paylaşım yapabilme	İllegal eylemlere maruz kalma

Yasadışı içerik barındıran internet sitelerine maruz kalma, internet kullanımının potansiyel riskleri arasında önemli bir konuma sahiptir. Çocukların uyuşturucu ile ilişkili internet sayfalarına erişebilmelerine ilişkin yapılan bir araştırmada, 12-18 yaşları arasındaki çocukların %10.8'ninin uyuşturucu ile ilgili internet sayfalarına erişebildikleri tespit edilmiştir. Bu erişime daha çok internet sayfalarında yer alan reklamların neden olduğu da çalışmaların bulguları arasında yer almaktadır.[21]

Yasadışı içerik barındıran internet sayfalarının yanı sıra siber zorbalık ve siber taciz de çocuklar, gençler ve yetişkinler için önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Siber zorbalık; bilgisayar, telefon ve diğer elektronik araçlar kullanılarak tekrarlı ve kasıtlı zarar verici iletişim olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca siber zorbalık, zalimce ve kötü niyetli ifadelerin bir başkasına yöneltilmesini ve/veya siber uzaydaki herhangi birisi hakkında utanç verici ya da aşağılayıcı içerik paylaşmayı da kapsamaktadır. Siber zorbalık giderek büyüyen bir sorun haline gelmekte ve siber zorbalığın ortaya çıktığı birçok durum ve olay dünyanın her an, her yerinde meydana gelebilmektedir.[1,22] Aşağıda siber zorbalığa dair bir örnek yer almaktadır:

"M. ile aynı liseye giden E. siber zorbalık suçundan polisler tarafından yakalanmıştır. Polis memurlarından birisi 24 yıldan bu yana bunun gibi şiddetli, iğrenç bir olaya tanık olmadığını ifade etmiştir. E. kullandığı bir sosyal medya sitesinde, kurbanın paylaşımlarını görmüştür. E. sonra kurbanına sosyal medya platformu üzerinden ona çok çirkin olduğunu ve seks işçisine benzediği gibi birçok hakaret etmiş ve buna benzer nitelikte binlerce mesaj kurbana gönderilmiş ve bu durum 1 aydan uzun bir süre devam etmiştir. E. yakalandıktan sonra kurbanın ve ailesinin birkaç kere ev değiştirmek zorunda kalmaları nedeniyle ağır bir ceza almıştır."[23]

Siber zorbalık özellikle dijital teknolojilerin gelişmesi sonucu aktüel hayatımızın önemli bir parçası haline gelmesi nedeniyle azımsanamayacak ölçüde fazla meydana

gelmektedir. ABD'de ortaokul düzeyindeki öğrencilerle yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %11'inin siber zorbalığa maruz kaldığı, siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin %4'ünün siber zorbalık yaptığı ve %7'sinin ise hem siber zorbalık yaptığı hem de siber zorbalığa maruz kaldığı bulunmuştur.[24] Siber zorbalığın açığı çıkma ve bildirilme oranları oldukça düşük oranda seyretmektedir. Çalışmalar mağdurların %28-50'sinin mağduriyetlerini kimseye anlatmadıklarını ve sadece mağdurların yaklaşık üçte birinin bu durumdan ailesine söz ettiği saptanmıştır.[25-27] Aynı zamanda siber zorbalık ile ilgili yapılan çalışmalar genel olarak erkeklerin, kızlara göre daha fazla siber zorbalık uyguladığını ortaya koymaktadır.[25,27] Siber zorbalık ve siber mağduriyet ile yapılan araştırmalarda; siber mağduriyetin prediktörünün yalnızlık, siber zorbalık davranışında ise en önemli prediktörlerin anonim olma ve güç elde etme olduğu belirlenmiştir.[22,28]

Dijital teknolojiler, bireyin kendisini ifade edebilmesine, toplumda var olmasına ve başkaları ile ilişki kurabilmesine olanak sağlamıştır. Çocuk ve genç yetişkinlerin interneti kullanımı; çevrimiçi radikalleşme, siber bağımlılık, kriminal suçların mağduru ve faili olma, siber zorbalık ve siber taciz gibi birçok sorunun ortaya çıkabildiği devasa bir platformdur. Bu sorunların oluşmasını engellemek için çocuk ve gençlere yönelik aile ve yakın çevre desteği arttırılmalı ve günden güne büyüyen siber uzaydaki dinamikleri düzenleyebilmek ve kontrol altına alabilmek adına gerekli hukuksal düzenlemelere öncelik verilmelidir.[1]

SİBER PSİKOLOJİDE YENİ YAKLAŞIMLAR: SİBER DİSSOSİYASYON, SİBER KİMLİK VE SİBER TRAVMA

İnternetin ve teknolojik gelişmeleri sonucu oluşan sanal ortam, kullanıcılara güncel hayatlarında normalde fark etmekte ve keşfetmelerinde zorlanacakları kişiliklerinin, birçok yönünü ortaya çıkarmalarını sağlayabilmektedir. Bu nedenle sanal ortamdaki aktif bireyler, gerçek hayatın toplumsal normlarından kurtulmuş gibi hissederek siber uzayda aktüel hayatta deneyimleyemeyecekleri şeyleri yaşamak isterler.[29] Bu durumu "çevrimiçi disinhibisyon etkisi" olarak açıklayan Suler'a göre; aktüel hayattaki "yüzeysel kimliğin" altından yatan ihtiyaçların, duyguların, düşüncelerin serbest bırakılıp "gerçek/özdeki kimliğin" ortaya çıkması ideası hala belirsizliğini korumaktadır.[12] Bazı kişiler siber uzaydaki kimlikleri ile aktüel hayattaki kimliklerinin aynı olduğunu düşünmektedir. Ancak Zizek'e göre ise siber ortamda kurgusal olan çevrimiçi dünyada "olduğu değil, "olmak istediği ya da olduğuna inandığı" kişinin kimliğine bürünenlerdir.[30,31]

Bireyin internetteki sosyal medya paylaşım sitelerindeki hesaplarında kendisini gizlemek, farklı yönlerini farklı bir kimlikle ortaya koymak ya da popüler olmak için bilinçli, yarı bilinçli ya da farkında olmadan yarattığı siber alter kişiliğin etkisi veya kontrolü altına girerek adeta bir kişilik bölünmesi (dissosiyasyon) yaşayabilmektedir. Öztürk'e göre sosyal medya araçlarının yaygınlaşması ve aktüel sistemin insanları siber ortamda siber kimlikler yaratmak zorunda bıraktırması nedeniyle bireyler çevrimdışı ve çevrimiçi hayatın entegrasyonunu sağlamak için "Siber Dissosiyasyon" ve "Siber Alter Kişilik" geliştirmektedir. Öztürk, siber dissosiyasyonu gündelik hayatın dissosiyasyonu ile klinik dissosiyasyon arasında subklinik bir durum olarak tanımlamaktadır. Öztürk, dissosiyatif bozuluk vakaları uzun dönemler çalışmış ve çok sayıda deneyimini içeren psikoterapiler sonucunda vakaların %5-35'inin siber alter kişiliğe sahip olduğunu ortaya koyarak siber dissosiyasyonun klinik vakalarda da oluşabileceğini bulgulamıştır. 18-24 yaşları arasındaki 315 üniversite öğrencisi ile yapılan bir çalışmada; öğrencilerin %55.6'sının internette kendisini farklı birisiymiş gibi tanıttıkları, %48.6'sının ise internette kendisini başka birisiymiş gibi tanıttığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma açık bir şekilde "siber kimlik" kullanımını ortaya koymaktadır.[31-33] Net olarak ifade etmek gerekirse günümüz toplumunda bireyler, çevrimiçi iletişimin vazgeçilmez bir unsuru olan siber kimlikleri ile gerçek kimliklerini entegre etmek zorundadırlar. Ancak bu entegrasyon çabası gerek çocukluk çağı travmalarının etkisiyle gerekse aktüel ve "siber travmaların" etkisiyle başarılı bir şekilde yapılamaz ve birey subklinik dissosiyasyondan klinik dissosiyasyona kadar uzanan patojen bir sürecin içerisine hapsolur.

Bireylerin hayatı eski dönemlere kıyasla çok daha karmaşık rollerle ilerlemekte ve değişim göstermektedir. Sosyal medya hesaplarında yaratılan "yarı zamanlı" kimlikler ve bu kimliklerin günden güne artan takipçileriyle birlikte bireyin çevrimdışı kimliğinden ziyade aşırı uyaranlara maruz kalma ile birlikte "hiper" kimlikler ve yeni kimliğe bir uyum çabası ortaya çıkmıştır. İnsanlar siber ortamda yarattıkları yarı zamanlı/sanal kimliklerine çevrimdışı hayatlarındaki sorumluluklarından ya da sorun yaratan birçok durumdan kaçmak suretiyle sığınabilmektedir.[32] Bu noktada önemli olan bireyin çevrimdışı hayatlarındaki sorunlara karşı dissosiye olarak sanal kimliklerini kullanma çabasıdır. Dissosiyasyon, optimal düzeyde oluştuğunda bireyin uyum çabasına önemli derecede destek vermekteyken, aşırı ve patolojik düzeye dönüştüğünde ise kimliklerin bölünmesi ve parçalanması oluşmaktadır.[34,35] Kişinin çevrimiçi ve çevrimdışı kimliğini bölümlere ayırması her zaman olumsuz bir duruma işaret etmemektedir. Nitekim

dissosiyasyon bireyin yaşam tarzı ve toplumdaki kaotik durumun bireye olan etkisini yönetmek için (özellikle de sosyal roller birbiriyle uyumlu olmadığında) etkili bir yol olabilmektedir. Ancak çevrimiçi ve çevrimdışı yaşamın entegrasyonu ve benliğin özerkliği kişilerin çevrimdışı gündelik hayata yabancılaşmaması ve kimliklerini bir bütün halinde tutmaları açısından önem arz etmektedir.[12,32,36]

İnternetteki etkileşimin bireyleri aşırı ve orantısız uyaranlara maruz bırakması bireyin kimlik bütünlüğünü önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Birey aşırı uyaranlara maruz kaldığının farkına varmadan, bu baskıcı sistemi (sistemin siber uzaydaki internet tabanlı etkileşimden yürümesi ve bireylerin bu sisteme ayak uydurmak zorunda kalması) sürdürmek ve sistemden dışlanmamak adına uyumlu bir kimlik dönüşümüne zorlanmaktadır.[37] Şar ve Öztürk tarafından geliştirilen hem teorik hem de klinik bir model olan Kendiliğin Fonksiyonel Bölünmesi Modeli'ne göre; bireyin içinde doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı kültür ile uzlaşma ve toplumun kontrol mekanizmalarına adaptasyonu bireyin sosyolojik kendiliğini, özgün ve bireysel kendiliği ise psikolojik kendiliğini oluşturmaktadır. Bu model sosyolojik kendiliği; kültürden ziyade evrensel bir fenomen olarak ele almaktadır ve sosyolojik kendilik, psikolojik kendiliği içerisinde kapsayan ve koruyan bir konumda yer almaktadır. Dissosiyasyonun sağaltımında en önemli faktör olan asosiyasyonun oluşumuna büyük önem veren bu yaklaşım, sosyolojik kendilik ile psikolojik kendilik arasındaki iş birliğinin sağlıklı bir uyum içerisinde gelişmesine dikkat çekmektedir.[32,38] Siber kimlik kullanımı, gelişen ve dönüşen dijital dünyada bireylerin vazgeçilmez derecede kullanmak durumunda oldukları bir unsurdur. Dijital çağda, daha önce kısmen ifade edildiği üzere, bireyler aktüel hayatlarının her anlarında (işlerinde, boş vakit faaliyetlerinde vb.) siber uzayda var olarak siber kimlikleri ile çevrimdışı kimliklerini entegre ederek uyum içerisinde kullanmak durumundadır.

ÇEVRİMİÇİ SUÇLAR: SİBER PSİKOTRAVMATOLOJİK YAKLAŞIM

Siber suçlar olarak da adlandırılan çevrimiçi suçlar, dolandırma, sahtecilik, yasadışı karşıdan indirmeler, siber taciz, nefret suçları, siber savaş, çocuk pornografisi, pedofili gibi oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Siber suçlar arasında yer alan dolandırıcılık ve kandırılmanın nasıl gerçekleştiğine yönelik siber psikoloji çeşitli açıklamalar getirmektedir. İnsanların karar verme süreçlerindeki gerçekleşen hatalar ve karar verme süreçlerinde dolandırıcıların yarattığı durumlar sonucu gerçekleşen hatalar, kandırılmanın açıklanmasında çalışılan konular arasındadır. İnsanların niye kandırıldıklarını anlamaya yönelik bilişsel (aşırı özgüven) ve motivasyonel (dolandırılma pozitif duygulara neden olabilir) yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Dolandırılmadaki motivasyonel hatalara; bilgi işleme motivasyonunda azalma, irade eksikliği, duygu düzenleme, heyecan arayışı ve karşılıklı ilişkiler, bilişsel hatalara ise; azalan bilişsel beceriler, pozitif yanılsamalar, aşırı özgüven, ve otorite örnek olarak verilebilir. Dolandırılma ile ilgili olarak karar verme sürecinde hatalara neden olan motivasyonel ve bilişsel faktörler Tablo 2'de açıklanmaktadır.[39]

TABLO 2: Dolandırılma aşamasındaki karar vermede görülen hatalar.[38]

Motivasyonel	Bilişsel
İlkel etkiler	Azalan bilişsel beceriler
Bilgi işleme motivasyonunda azalma	Pozitif yanılsamalar
Onaylama tercihi	Aşırı güven ve bilgi arkaplanı
İrade eksikliği	Normları uygulama
Duygu düzenleme	Otorite
Heyecan arayışı	Sosyal kanıt
Benzerlik	Atışmak
Bağlılık ve tutarlılık	-
Karşılıklı ilişki	-

Çevrimiçi suçların mağdurları aslında yine net olarak ifade edilebilir ki bir "siber travma" ile karşı karşıyadır. Her yaştaki birey özellikle çocuk ve gençlerin bu siber travmalar karşısında uygun bir tepki verebilme şansı yoktur. Bu şansın olmaması onları travmatik gerçeklikle yüz yüze bırakır yani diğer bir ifadeyle onları travmatize eder. Klinik psikoloji kapsamında kronik çocukluk çağı travmaları ve diğer aktüel travmalar kadar siber travmalar da onları dissosiye etmeye devam etmektedir. Travma temelli her olay bireyde kendi baş edebilme kapasitesinin zayıflığıyla doğru orantılı olarak bilişsel çarpıtmaları, bilinç kesintilerini ve karar vermedeki hataları ortaya çıkarmakta hatta artırmaktadır.[35]

Siber travmalara maruz kalan bireylerin bilişsel çarpıtmaları ve karar verme süreçlerinde yaptıkları hatalar nedeniyle çevrimiçi uzayda dolandırılmaları ve kandırılmaları haricinde gerçekleştirilen siber taciz ve siber saldırılar çoğunlukla nefret motivasyonlu işlenen suçlar arasındadır. Bu tarz suçlar fiziksel hayatın yanı sıra çevrimiçi uzayda yaratılan kimlikleri ve etkileşimleri de ciddi bir biçimde etkilemektedir. Siber saldırı, genellikle yasal anlamda, tehdit edici veya rahatsız edici olduğu düşünülen davranışlara atıfta bulunmak için kullanılan bir terimdir. İşyerinde istenmeyen ve ısrarcı cinsel tacizlerin yapılması cinsel tacizin bir örneği olarak verilebilir. Elektronik ileti-

şim hem çevrimiçi tacizde hem de fiziksel tacizin ortaya çıkmasında bir araç olarak kullanılabilmektedir. Siber taciz, yanlış giden romantik bir ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkabilmekte veya rızanın olmadığı cinsel ilgiden kaynaklanabilmektedir. Bu kapsamda taciz, çevrimdışı dünyada olduğu gibi, çevrimiçi uzayda da herhangi bir sınırlama olmadan yer alabilmektedir.[1] Siber tacizin içerisinde değerlendirilebilecek siber cinsel tacize ek olarak Barak, bireyin bilgisayarına erişilip; yaptıklarını izlemek, virüs göndermek veya bir bireyin itibarını tahrip edici içerikler paylaşmak ya da bu amaçla kişinin hesabında değişiklikler yapılmasını da siber tacize dahil etmektedir.[40]

Siber tacizle ilgili mevcut araştırmaların henüz yeni yeni arttığı göz önüne alındığında internetin, takipçilerin mağdurlarını taciz etmeleri için yeni/alternatif bir alan ve araç sağlayıp sağlamadığı veya siber tacizin farklı bir sosyal sorun olup olmadığı sonucuna varmak zordur. Teorik olarak, bireylerin çevrimiçi ortamda bazı alanlarda daha fazla tehlikeye kapıldığını hissedebildiğini ve bunun sonucunda daha büyük riskli ve sosyal davranışlar sağladığını tespit ettiği düşünülürse, geleneksel/çevrimdışı tacizi normalde hiç yapmayacak bazı kişilerin siber taciz davranışlarında bulunabileceğini tahmin etmek makul olabilmektedir.[1] Çevrimdışı taciz üzerine yapılan araştırmalarda, tacizcilerin çocukluk çağı travmaları deneyimleri, güvensiz bağlanma örüntüleri ve kişilik problemleri olan kişiler olma ihtimallerinin yüksek olduğu bulunmuştur.[41-44] Siber tacizle ilgili olarak, Ménard & Pincus, takipçilerin (stalker) ve siber tacizcilerin, kronik çocukluk çağı travmalarına (özellikle cinsel istismar) maruz kalma durumlarının, geleneksel tacizci olmayanlara göre daha fazla olduğunu bulmuştur. Ayrıca aynı çalışmada, erkekler için narsisistik kırılganlığın ve cinsel istismar deneyiminin, kadınlar için ise güvensiz bağlanma ve alkol beklentilerinin siber tacizin prediktörleri olduğu bulunmuştur.[45]

Siber taciz kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer çevrimiçi suç türü de çevrimiçi ortamda oluşturulan nefret suçlarıdır. Nefret suçları, kültürel olarak sınırlandırılmış insan gruplarının olumsuz tutumlarıyla motive edilen suç eylemleridir.[46] Bazı siber taciz, siber saldırı ve hatta terör suçları nefret suçu olarak değerlendirilebilmektedir. Siber tacizde olduğu gibi, suçlular siber uzayda da nefret suçlarını işleyebilmekte ya da çevrimdışı ortamda da kişiye zarar vermek amacıyla kişinin bilgilerini kullanabilmekte, kişiye nefret içerikli söylem ve davranışlarda bulunabilmektedir. Literatüre bakıldığında internette işlenen nefret suçlarına yönelik siber psikoloji çalışmalarının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak, nefret suçlarının tanımı ile ilgili henüz bir konsensusa ulaşılaması ve siber uzaydaki nefret suçlarının oldukça yeni bir konu olarak ele alınmaya başlaması olduğu düşünülmektedir.[1]

SİBER VİKTİMİZASYON VE SİBER REVİKTİMİZASYON

Siber travmalara neden olan siber viktimizasyon ve siber reviktimizasyon kapsamında sanal ortam içerisinde olumsuz içerikli söylemler ve davranışlar yer almaktadır. Literatürde yapılan araştırmalara bakıldığında yetişkinlerin de en az çocuklar ve gençler kadar istismar edilmeye açık, negatif içeriklere ve söylemlere maruz kaldığı görülmektedir.[47] Bireylerin istismara açık hale gelmesindeki en önemli faktörlerin başında kişisel bilgilere olan erişim gelmektedir. Çevrimiçi ortamda paylaşılan kişisel bilgiler, güven ve ilişkilerin gelişiminde ya da istismar edilmesinde oldukça önemli bir role sahiptir.[48] Siber ortamda birey, kimliğine (örneğin; yer, doğum tarihi) veya katılacağı etkinliklerine dair bilgilerini internet ortamındaki çeşitli sosyal medya platfromlarında paylaşması saldırganlar tarafından kullanılabilmektedir. Saldırganlar bu bilgilerle bireyin zayıf yönlerini öğrenerek onları manipüle edebilmekte ve potansiyel kurbanlarıyla iletişim başlatabilmektedir.[49] Bu iletişimden sonra oluşan siber travmalar, mağdurun ruhsal durumunu olumsuz düzeyde etkilemektedir. Mağdurun, siber travmalarıyla baş edebilmek için verebileceği en uygun tepkinin olmamasından kaynaklı olarak, bu kronik siber travmaları sadece ve sadece dissosiye ederek kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Ancak dissosiyasyonun aşırı düzeyde kullanımı siber dissosiyasyona yol açarak, patolojik bir tablo doğurabilmektedir.

Livingstone ve ark., 11-16 yaş grubu çocukların %29'unun daha önce hiç iletişim kurmadıkları çevrimiçi ortamdaki bir kişiyle etkileşime girdiğini, %36'sının yüz yüze tanışmadıkları birisinden gelen arkadaş taleplerini kabul ettiğini ve 9-16 yaş grubu çocukların ise %45'inin hiç tanımadığı bir kişiyle yazıştığını ya da görsel içerik paylaştığını bulmuştur.[47] Çalışmalar, çocuklar/gençler ile yetişkinler arasında bu tarz çevrimiçi paylaşımlarda bulunmaları oranında fark olmadığını göstermekte ve bu nedenle yetişkinler de en az gençler kadar adli bilimler açısından son derece önemli olan siber viktimizasyon ve reviktimizasyonun mağduru olma riskini barındırmaktadır. Örneğin; içerik paylaşma ve fotoğraf paylaşımı özellikle cinsel içerikli bir gönderi ise birey çocuk/genç ya da yetişkin fark etmeksizin taciz, zorlama ve şantaja maruz kalarak siber travmaya yol açacak nitelikte mağduriyet yaşayabilmektedir. Siber travma mağdurların psikolojik ve çevresel karakteristikler ile yapılan araştırmalarda mağdurların; psi-

kolojik (düşük özgüven, sosyal anskiyete, depresyon) ve çevresel özellikleri (kaotik aile durumu, ebeveyn çatışması, boşanma) ortak olarak belirlenmiştir.[48,51] Ayrıca Öztürk, siber travmalara maruz kalmada ve mağdurların siber travmaları proses edememesi konularında, "Görünürde Normal Aile Dinamikleri"nin de önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedir. Görünürde normal aile dinamikleri içerisinde; çocuk ve aile arasında oluşan "sahte karşılıklık", ailenin çocuğuna/çocuklarına verdiği mesajlardaki ciddi tutarsızlıklar olan "çift mesaj", çocuğunun psikososyal gelişimi düşünülmeden gerçekleştirilen tüm talepler sonucu çocuğun "şımartılması" gibi birçok olumsuz çocuk yetiştirme stili yer almaktadır. Görünürde normal aileler, dışarıdan patolojik ya da sağlıksız olarak görünmese de bu ailelerin, çocuk yetiştirme stilleri ve tutumları şiddetli bir düzeyde ambivalans içermekte, çocuklar aile üyeleri ve bakım verenleriyle güvenli bağlanma kuramamaktadır.[34] Tutarsız bir çocuk yetiştirme stiline maruz kalan çocuklar, siber travmalara karşı açık hale gelmekte ve karşılaştıkları siber travmaları proses edemedikleri için siber dissosiyasyona başvurmaktadır. Ayrıca bu siber travmalar, negatif çocuk yetiştirme stillerinin önemli derecedeki etkisiyle birlikte siber viktimizasyona ve siber reviktimizasyona neden olabilmektedir.[52]

Çocuk yetiştirme stillerine oldukça önem veren Öztürk, siber travma, siber viktimizasyon ve siber reviktimizasyonun ortaya çıkmasında korucu bir faktör olarak doğal ve rehber ebeveynlik stilini önermektedir. Bu ebeveynlik stilinin temelinde çocuklar ve ebeveynler arasında kurulan güvene dayalı, doğal, empatik ve duygusal karşılıklılıkla birlikte anne ve babaların çocukların karakter oluşumlarında ve değer yargılarının yapılanmasındaki örnek davranışları, meslek seçimi ve gelecek planları konusunda fonksiyonel bir rehber ve yol gösterici olması yatmaktadır. Ailelerin doğal ve rehber ebeveynlik stilini kullanmalarının yanı sıra, hem çocuklarını dışarıdan gelebilecek olası travmatik yaşantılara karşı korumalı hem de çocukların bu travmatik yaşantılarla nasıl baş edebileceklerine dair baş etme stratejilerini öğretmelidir. Bu durum geleneksel çocukluk çağı travmalarının önüne geçmesinde bir yöntem olarak kullanabilmesinin yanı sıra, siber uzayda ortaya çıkan siber viktimiziasyon ve siber viktimizasyonun çocuklar, gençler ve yetişkinlerde siber travmaya dönüşerek bireyin ruh sağlığında önemli sorunlara yol açmasını önlemede de kullanılabilmektedir. Ayrıca bireyin istismarcıya bağlanarak travmalarını kontrol etme çabası sonucu ortaya çıkan reviktimizasyon, siber travmalar oluştuğunda benzer şekilde birey tarafından istismarcıya bağlanma şeklinde kontrol edilmeye çalışılarak siber reviktimizasyona neden olabilmektedir. Siber travma, siber viktimizasyon ve siber reviktimizasyonun önlenmesinde doğru çocuk yetiştirme stilleri ve tutumları son derece önemli olup, bu travmalara maruz kalan çocuk, genç ve yetişkinlerin ruh sağlıklarının korunmasında ve/veya gelişmesinde kritik bir rol oynamaktadır.[20,35]

Dijital iletişimlerde birey aktüel yaşamına göre daha hızlı kararlar alabilmek ve daha hızlı tepkiler verebilmek zorundadır. Yüz yüze iletişimde var olan aynı fiziksel ortamdaki karşılıklılık, beden dili, ses, jest ve mimikler dijital iletişimde belirli oranlarda kısıtlanmaktadır. Aktüel yaşamdaki ilişkilere daha alışkın olan bireyler dijital olarak iletişime geçtiğinde karşı tarafa daha kolay inanabilmekte, her ifadeyi doğru kabul edebilmekte ve hızlı karar almalarından dolayı iletişim hataları yapabilmekte ve sonuç olarak siber travmaların etkisiyle "siber kurban" olabilmektedir. Dijital iletişimin temel psikososyal dinamiklerine hakim olamayan ve bu konuda bir bilgi birikimi ve tecrübesi olmayan bireyler zaman içerisinde daha çok sayıda siber travmanın mağduru olabilmekte ve bu kronik siber travmaların etkisiyle "siber reviktimizasyon" yaşantılayabilmektedir. Siber reviktimizasyonlar bu süreçte bireyin ruh sağlığında onarılması güç ruhsal hasarlara yol açabilmekte ve adli bilimlerle yakından ilişkili olan bu süreç klinik psikoloji hatta klinik adli psikoloji eksenine doğru hızla kaymaktadır. Bu açıdan siber reviktimizasyon kurbanlarının klinik adli psikologlar tarafından değerlendirilip psikoterapilerinin düzenlenmesi son derece önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce ifade edildiği üzere siber psikoloji, adli siber psikoloji ve klinik siber psikoloji olmak üzere iki temel alana ayrılmakta ve yine siber psikoloji, bu iki temel alan birbiriyle yakın ilişki halinde ve yine birbirini destekleyerek gelişim göstermeye devam etmektedir. Psikoloji, hukuk, felsefe ve sosyoloji başta olmak üzere birçok disiplinle iş birliği halinde işlev gösteren siber psikoloji klinik psikoloji temelinde ve adli psikolojik yaklaşımlarla aslında klinik adli psikolojinin akademik yükselişine hızlı adımlarla hizmet etmektedir. Bu nedenle siber psikoloji alanında hem klinik hem de teorik araştırmalar yapan bilim insanlarının hem klinik psikoloji hem de adli psikoloji uzmanlıklarının ve mesleki tecrübelerinin olması oldukça önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Whitty MT, Young G. Cyberpsychology: The study of individuals, society and digital technologies. John Wiley & Sons. 2016.
2. Attrill A. (Ed.). Cyberpsychology. Oxford University Press, USA. 2015.
3. Kirwan G, Power A. What is cyberpsychology. Cyberpsychology and New Media: A Thematic Reader; 2014. p.1-9.
4. Ahuja V, Alavi S. Cyber psychology and cyber behaviour of adolescents-the need of the contemporary era. Procedia computer Science; 2017. p.671-6.
5. Buss DM. Selection, evocation, and manipulation. Journal of personality and social Psychology. 1987;53(6):1214.
6. Altman I, Taylor DA. Social penetration: The development of interpersonal relationships. Holt, Rinehart & Winston. 1973.
7. Morton L, Alexander J, Altman, I. Communication and relationship definition. In G. R. Miller (Ed.), Explorations in interpersonal communication. Beverly Hills, CA: Sage. 1976. p.105-25.
8. Dawson BL, McIntosh WD. Sexual strategies theory and internet personal advertisements. CyberPsychology & Behavior. 2006;9(5):614-7.
9. Whitty MT. Revealing the 'real' me, searching for the 'actual' you: Presentations of self on an Internet dating site. Computers in Human Behavior. 2008;24:1707-23.
10. Whitty MT, Carr AN. Cyberspace romance: The psychology of online relationships. Palgrave Macmillan. 2006. p.4
11. Joinson, AN. Self-disclosure in computer-mediated communication: The role of self-awareness and visual anonymity. European journal of social Psychology. 2001;31(2):177-92.
12. Suler J. The online disinhibition effect. Cyberpsychology & Behavior. 2004;7(3):321-6.
13. Barak A, Boniel-Nissim M, Suler J. Fostering empowerment in online support groups. Computers in human Behavior. 2008; 24(5):1867-83.
14. Scharlott BW, Christ WG. Overcoming relationship-initiation barriers: The impact of a computer-dating system on sex role, shyness, and appearance inhibitions. Computers in Human Behavior. 1995;11(2):191-204.
15. McKenna KY, Green AS, Gleason ME. Relationship formation on the Internet: What's the big attraction?. Journal of social Issues. 2002; 58(1):9-31.
16. Poley ME, Luo S. Social compensation or rich-get-richer? The role of social competence in college students' use of the Internet to find a partner. Computers in Human Behavior. 2012; 28(2):414-9.
17. Dutton WH, Blank G. Next generation users: the internet in Britain. 2011.
18. Livingstone S. UK children go online: End of award report. Retrieved August. 2005.
19. Livingstone SM. Children and the Internet: great expectations, challenging realities. Cambridge: Polity. 2009.
20. Öztürk E. Psikotarih Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon, Celbiş O, editör. Turaz Akademi 2018. 1. Baskı. Ankara: Akademisyen Kitabevi; 2018. s. 92-106.
21. NAHDAP. National Survey of Parents and Youth (NSPY), 1998-2004: Restricted use files (ICPSR 27868). 2004.
22. Barlett CP, Gentile DA. Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. Psychology of Popular Media Culture. 2012;1(2):123.
23. Gagnon D. Cyberbullying suspect appears in court for violating conditions of release, gets tougher conditions. Bangor Daily News. 2012.
24. Kowalski RM, Limber SP. Electronic bullying among middle school students. Journal of adolescent Health. 2007;41(6):S22-S30.
25. Bennett DC, Guran EL, Ramos MC, Margolin G. College students' electronic victimization in friendships and dating relationships: Anticipated distress and associations with risky behaviors. Violence and Victims. 2011;26(4): 410-29.
26. Slonje R, Smith PK. Cyberbullying: Another main type of bullying?. Scandinavian journal of Psychology. 2008;49(2):147-54.
27. Wang J, Iannotti RJ, Nansel TR. School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. Journal of Adolescent Health. 2009;45(4):368-75.
28. Şahin M. The relationship between the cyberbullying/cybervictmization and loneliness among adolescents. Children and Youth Services Review. 2012;34(4):834-7.
29. Cabiria J. Virtual world and real world permeability: Transference of positive benefits for marginalized gay and lesbian populations. Journal For Virtual Worlds Research. 2008; 1(1).
30. Uyanık F. Sosyal Medya: Kurgusallık ve Mahremiyet. Kocaeli Universitesi Yeni Medya Kongresi Yayımlanmış Bildiri. 2013.
31. Öztürk E. Travma Merkezli Alyans Model Terapi: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi. Turkiye Klinikleri Psychology Special Topics. 2018;3:31-8.
32. Öztürk E, Çalıcı C. Modern Toplumda Kimlik, "Siber Dissosiyasyon" ve "Siber Alter": Teorik ve Klinik Bir Yaklaşım. Öztürk E, editör. Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon. Ankara: Türkiye Klinikleri. 2018;39-47.
33. Kurutaş M, Öztürk E. İnternet Bağımlılığı: Bir Gözden Geçirme., Celbiş O, editör. Turaz Akademi. 1. Baskı. Ankara: Akademisyen Kitabevi; 2018.s.92-106.
34. Öztürk E. Travma kökenli dissosiyatif bozukluk vakalarının ailelerinde çocukluk çağı travmalarının sıklığı. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. 2003.
35. Öztürk E. Travma ve dissosiyasyon: Dissosiyatif kimlik bozukluğunun psikoterapisi ve aile dinamikleri. Nobel Tıp Kitabevi. 2017.
36. Suler JR. Psychology of the digital age: Humans become electric. Cambridge University Press. 2016.
37. Şar V, Öztürk E. Stimulus deprivation and overstimulation as dissociogenic agents in postmodern oppressive societies. Journal of Trauma & Dissociation. 2013;14(2):198-212.
38. Şar V, Öztürk E. Functional dissociation of the self: A sociocognitive approach to trauma and dissociation. Journal of Trauma & Dissociation. 2007;8(4):69-89.
39. Lea SE, Fischer P, Evans KM. The psychology of scams: Provoking and committing errors of judgement. 2009.
40. Barak A. Sexual harassment on the Internet. Social Science Computer Review. 2005; 23(1):77-92.
41. Dye ML, Davis KE. Stalking and psychological abuse: Common factors and relationship-specific characteristics. Violence and Victims. 2003;18(2):163-80.
42. Dutton LB, Winstead BA. Predicting unwanted pursuit: Attachment, relationship satisfaction, relationship alternatives, and break-up distress. Journal of Social and Personal Relationships. 2006;23(4):565-86.
43. Spitzberg BH, Cupach WR. What mad pursuit?: Obsessive relational intrusion and stalking related phenomena. Aggression and violent Behavior. 2003;8(4):345-75.
44. Spitzberg BH, Veksler AE. The personality of pursuit: Personality attributions of unwanted pursuers and stalkers. Violence and Victims. 2007;22(3):275.
45. Ménard KS, Pincus AL. Predicting overt and cyber stalking perpetration by male and female college students. Journal of Interpersonal Violence. 2012;27(11):2183-207.
46. Brax D, Munthe C. The philosophical aspects of hate crime and hate crime legislation: Introducing the special section on the philosophy of hate crime. Journal of interpersonal Violence. 2015; 30(10):1687-95.

47. Livingstone S, Haddon L, Görzig A, Ólafsson K. Risks and safety on the internet. The perspective of European children. Full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of. 2011;9-16.

48. Bryce J, Fraser J. The role of disclosure of personal information in the evaluation of risk and trust in young peoples' online interactions. Computers in Human Behavior. 2014;30:299-306.

49. Wolak J, Finkelhor D, Mitchell KJ, Ybarra ML. Online "predators" and their victims: myths, realities, and implications for prevention and treatment. American Psychologist. 2008; 63(2):111.

50. Wolak J, Finkelhor D, Mitchell KJ. Child-Pornography Possessors Arrested in Internet-Related Crimes: Findings From the National Juvenile Online Victimization Study. 2005.

51. Bryce J. The technological mediation of leisure in contemporary society. Contemporary Perspectives in Leisure: Meanings, Motives and Lifelong Learning, 2013; 123.

52. Öztürk E. Dijital İletişim, Siber Kimlik ve Siber Dissosiyasyon. II.Türk Adli Bilimler Kongresi ve X. Adli Tıp Çalıştayı Kongre Bildiri Kitabı11-14 Nisan 2019. Antalya. 2019; s. 9-17.